

פרק אחד עשר: דם חטאת

מערכה ולה. מבוא להלכות כיבוס דם החטאת

בעניינו נחלקו התנאים מה הדין כשהפסול אירע אחרי שהיתה לו שעת הכושר לזריקה על המזבח (מערכה רמ).

דם חטאת שניתז על הבגד. התורה מצוה לכבס את הדם במקום קדוש, בעזרה, אם התקבל בכלי שרת והיה מיועד להזאה.

הבגד: דין הכיבוס נהג בכל מיני הבגדים (ללא הבחנה בין בגדי כהונה לבגדים אחרים), ואף בבד שאינו מיועד ללבישה כלל. מבחינת החומר ממנו עשויים הבגדים, הכיבוס נהג בכל מין הראוי לכיבוס, כולל שק ועור רך (משנה צג,ב), ובלבד שהבגד ראוי לקבל טומאה. יוצא מכלל זה עור שטרם הופשט מן הבהמה, שאינו ראוי לקבל טומאה. נחלקו תנאים בדינו של בגד שכעת אינו מקבל טומאה אבל הוא ראוי לה, כגון עור שכבר הופשט, והלכה שאף הוא טעון כיבוס. לבירור פרטי הדברים, מה נחשב "ראוי לקבל טומאה", עיין מערכה רמה.

כלים קשים, שאינם ראויים לכיבוס, כגון כלי עץ ומתכת – אינם טעונים כיבוס. דינו של עור קשה שנוי במחלוקת, האם הוא כבגד או ככלי (מערכה רמו). יש אומרים שגם בכלי עץ וכדומה קיימת מצוה לנקותם מדם החטאת, אך לא בכיבוס על ידי מים (מערכה רמו).

אופן ההזאה על הבגד: אין כל הבדל בדרך בה הגיע הדם

החלק הראשון של פרקנו עוסק בדיני דם חטאת שניתז על הבגד, שיש לכבסו בעזרה. מקור דין זה הוא בפרשת החטאת (ויקרא ו,כ): "...ואשר יזה מדמה על הבגד, אשר יזה עליה, תכבס במקום קדוש". כהקדמה לנושא זה נסכם בקצרה את עיקרי הלכותיו, ונרחיב על יסודו ומהותו.

הלכות הכיבוס

הקרבנות: דין כיבוס נהג בקרבן חטאת בלבד, ולא בשאר הקרבנות (משנה צג,ב). למרות שדינים אחרים שנאמרו בפרשה זו (כמו מריקה ושטיפה בכלי נחושת) נוהגים גם בקרבנות אחרים.

דם חטאת העוף אינו טעון כיבוס, ומאידך, דם חטאת פנימית טעון כיבוס, ונחלקו אמוראים (צב,ב) האם הפסוק בעיקרו נאמר בחטאת חיצונית, לאור הפסוקים הקודמים אודות האכילה, או בחטאת פנימית, על פי לשון הזאה שנאמרה בפסוק זה, המתאימה לחטאות הפנימיות.

חטאת שנפסלה – אין דמה טעון כיבוס, ונחלקו תנאים (צג,א) האם הדברים אמורים גם בפסול שאירע לאחר קבלת הדם. הרמב"ם פסק שגם קרבן שנפסל לאחר הקבלה אינו טעון כיבוס, ומשתמע ממנו יתירה מזו, שאפילו פסול בזריקה או אחריה מבטל למפרע את חובת הכיבוס (מערכה רמ).

הדם: הדם הטעון כיבוס הוא דם הראוי להזאה ועדיין לא הוזה, ככתוב: "אשר יזה". אם טרם נתקבל בכלי שרת, אלא נשפך מצואר הבהמה ישירות לבגד, או נשפך מצואר הבהמה לרצפה ומשם ניתז לבגד – אינו טעון כיבוס, שכן אינו ראוי להזאה. מאידך, אחרי שכבר נתקיימה בו מצות ההזאה, כגון שניתן על המזבח ומשם ניתז על הבגד – אף הוא אינו טעון כיבוס (משנה צג,א). לאחר מתנת הדם הראשונה – שאר הדם שבמזרק נחשב עדיין כראוי להזאה, למרות שג' המתנות האחרונות אינן מעכבות. אולם לאחר ד' המתנות, הדם שנשאר במזרק ודינו להישפך לשיריים אינו נחשב ראוי להזאה (גמ' לח,ב).

דם שנפסל מסיבה כלשהי, אפילו לא היה זה פסול כללי בחטאת (כגון שמקצת הדם נטמא) – אינו טעון כיבוס. גם

פי מה שיתבאר להלן (מערכה רמג) בעניין המריקה והשטיפה, שניתן לעשותם גם באמצעות מכונה, נראה שהוא הדין לכיבוס דם החטאת. על פי זה מסתבר, שבבית המקדש השלישי ניתן יהיה לכבס בעזרת מכונת כביסה, אפילו אם נניח שמכונה חשמלית המופעלת על ידי אדם איננה נחשבת כמעשה אדם.⁵

עניינו של הכיבוס

הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא ו,כ) מסביר את טעם הדין: "החמיר הכתוב בדם הנבלע בבגד לעשותו כאשר היה קודם הזיה, שלא יצא חוץ לקלעים". לפיכך קובעת התורה שיש לכבס את הדם בעזרת דווקא. אולם מדוע החמירה התורה בדם החטאת דווקא? נראה שהדבר נובע מכפרתו המיוחדת, ומן המקום המיוחד שנקבע לכפרה זו – קרנות המזבח, הפנימי או החיצון. בפרט נראה כך מלשון התורה "אשר יזה", ומכאן למדו חז"ל שמדובר בדם הראוי להזאה: פירוש הפסוק, אפוא, הוא: כאשר דם יזה על הבגד במקום להזות כדונו על המזבח.⁶ התורה מדגישה את מה שראוי היה להעשות בו ולא נעשה, ועל כן חובה לכבסו.

בכך מוסבר מדוע דין זה נאמר בחטאת פנימית וחיצונית, אך לא בחטאת העוף, שכן מקום מתן דמה הוא בחצי התחתון של המזבח, ככל הקרבנות. הרש"ר הירש אף מסביר מדוע הכיבוס נצרך דווקא בבגד, או בדבר הראוי לקבל טומאה: חפצים אלו שייכים לעולמו הפרטי של האדם, ובהגעת הדם אליהם קיים ניגוד חריף בין מטרתו לבין המקום שאליו הגיע.⁷

לבגד, האם בהזאה או בדרך אחרת,¹ בכוונה או שלא בכוונה.²

נוכחות הדם בבגד: רק דם שנבלע בבגד טעון כיבוס, ולא דם שרק נגע בו חיצונית. לכן, אם ניתן דם עולה על הבגד, ולאחר מכן ניתן דם חטאת על מקום דם העולה – הבגד אינו טעון כיבוס, כיון שדם החטאת רק נגע בו ולא נבלע (גמרא צח,ב).

אופן הכיבוס: אין חובה לכבס את כל הבגד, אלא רק את מקום הדם (משנה צג,ב). הכיבוס צריך להעשות בעזרת חומרי ניקוי מיוחדים, עד להסרת כל רושם הדם מהבגד (מערכה רג).

זמן הכיבוס: עניין זה לא נתפרש בגמרא. באחרונים דנו האם צריך לעשותו בו ביום, והדעה המקובלת היא שהתורה לא קבעה זמן לדבר.³

מקום הכיבוס: נאמר בתורה שהכיבוס ייעשה "במקום קדוש", בעזרה. גם בגד שניתן עליו דם ויצא מהעזרה – יש להכניסו שנית כדי לכבסו, ואפילו אם נטמא – קבעו חז"ל פתרונות מיוחדים כדי לאפשר את הכנסתו וכיבוסו בעזרה (משנה צד,ב).⁴

המכבס: במנחת חינוך (מצוה קלח, דף יח-ד) כתב בפשטות שהכיבוס אינו "עבודה", ואף זרים כשרים לעשותו. עם זאת, הסתפק האם יש קפידיה שהדבר לא ייעשה על ידי חרש שוטה וקטן. נראה שספיקו הוא האם זוהי חובת גברא לבצע את מעשה הכיבוס, או שהמצוה היא בחפצא, לדאוג שהדם יכובס בדרך כלשהי, ועיקר המצוה הוא בתוצאה ולא במעשה, ואפילו נעשה הדבר מאליו – נתקיימה המצוה. על

מערכה רלו. דם חטאת העוף שנכנס להיכל או נשפך (צב,ב)

הדם מתקבל בכלי, וממנו הוא נזרק למזבח. בחטאת העוף, לעומת זאת, אין קבלה של הדם בכלי, והזאת הדם על המזבח נעשית ישירות מצוואר העוף. ממילא, יש מקום

הגמרא מביאה שני ספקות שהתלבט בהם רבי אבין, בנוגע לדם חטאת העוף. שני הספקות נובעים מהשוני שבין קרבנות העוף לקרבנות הבהמה: בקרבן בהמה

1. על דם החטאת בגלל שבשרה נאכל בעזרה, ונמצא שהדבר תלוי במקום האכילה. למקורות נוספים על דין הלשכות בכיבוס ובכלל עיין מערכה קכז והערה 9 שם.

2. לעניין השימוש בחומרי כביסה חדשים ראה להלן מערכה רג.

3. ראה גם בפירוש 'פנים יפות' בויקרא שם, על "אשר יזה עליה": "וקאי עליה" על החטאת, כלומר שהדם היה ראוי להזות בשביל החטאת, ו'עליה' הוא לשון בשבילה".

4. יש לציין בהקשר זה, שהר"י קורקוס (הל' מעשה הקרבנות ח,ג) נוקט לשון "טומאה" ביחס לדם חטאת הטעון כיבוס, בכיבול הוא טימא את הבגד, והכיבוס נועד לטהרתו, וכך יותר במפורש בריקאנטי על התורה, על דרך הסוד. ראה גם להלן מערכה רנד הערות 14-15 בשם הרמב"ם ובעל 'שואל ומשיב', כל אחד על פי דרכו, וצריך לכאן.

1. 'יכהן פאר' צב,א, על פי הגמ' צב,ב: "במדביק כלי בצוארה".

2. כלשון התורה "יזה", בניין נפעל. וכך מוכח במשנה צג,א: "ניתו מן הצואר על הבגד – אינו טעון כיבוס", משום שאינו ראוי להזאה, ולא משום שהדבר היה בלא מתכוון, וכן מוכח בדוגמאות נוספות בפרק.

3. עיין מערכה רמח הערה 4.

4. לעניין הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, במשך חכמה דקדק מהרמב"ן להלן, שמסביר שמצות הכיבוס נועדה להשאיר את הדם בעזרה כפי שהיה דינו לפני שהוזח על הבגד, שהלשכות אינן ראויות לכך, כשם שאינן ראויות לשחיטת קדשים. זאת, בניגוד למריקה ושטיפה, התלויות בדין האכילה, וכשרות אף בלשכות אלו, כשם שהאכילה מותרת בהן (גמ' לעיל נו,א). לעומתו, בחזקוני כתב בפירוש שאף הלשכות הללו כשרות לכיבוס, ואולי כתב זאת על פי מה שביאר שהתורה הקפידה